

GIMTOJI KALBA

BENDRINĖS KALBOS LAIKRAŠTIS

Ką pasakoja Antano
Baranausko klėtelės
lankytojų knygų įrašai?
3

Žirgulys

Terminų tvarkyba

Latvijoje – kas panašu,
kas kitaip, ką galime
nuveikti drauge?

11

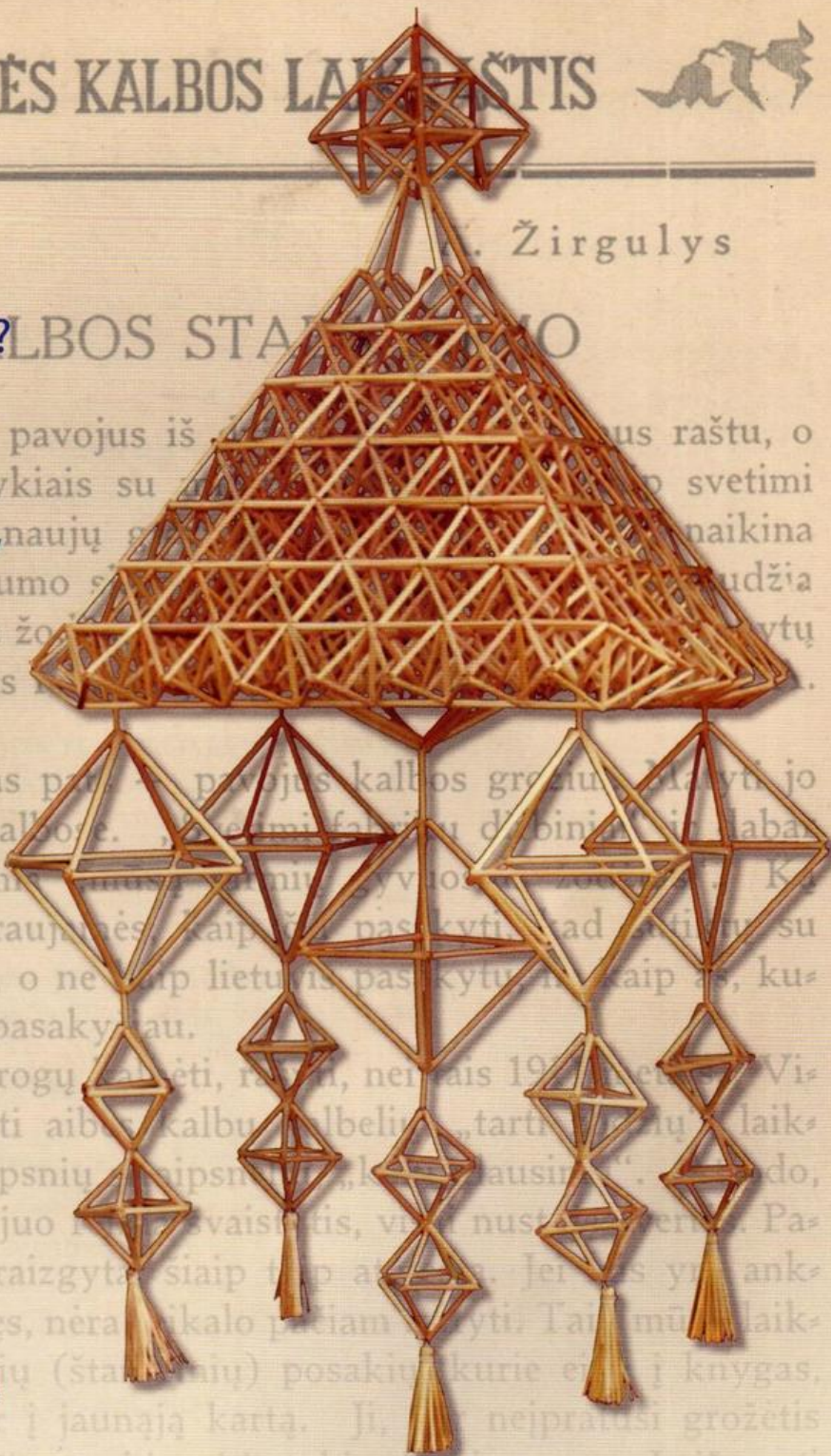
Vilniaus universiteto
Filologijos fakulteto
serijos

„Mintis ir atmintis“
knygos apie
kalbininkus

18

Įsteigtas
apdovanojimas
už lietuvių kalbos
puoselėjimą.

Siūlykime kandidatus!
24

Antano Baranausko klėtelės lankytojų knygos – asmeninio ryšio su poetu liudijimas

Anykščiuosė, Jurzdike, 1826 m. buvo suręsta paprastutė klėtelė, o 1858–1859 m. Antanas Baranauskas joje sukūrė savo garsiąją poemą „Anykščių šilelis“. Suvokdamas šio nedidelio pastato svarbą ir sakralumą, Antanas Žukauskas-Vienuo-
lis 1927 m. klėtelėje įkūrė pirmąjį Lietuvoje memorialinį muziejų. Šis muziejus labai greitai tapo lietuvių literatūros ir kultūros istorija besidominčių žmonių piligrimystės vieta, iki šių dienų sulaukiančia daugybės lankytojų ne tik iš Lietuvos, bet ir iš viso pasaulio.

„... garbinga giminystė su poetu A. Baranausku, pagarba jo kūrybai, šeimos švietėjiškos tradicijos, pagaliau pažintis su tokiais mokslo žmonėmis kaip dr. J. Basanavičius, prof. E. Volteris paskatino A. Vienuolį susidomėti A. Baranausko klėtele kaip kultūros paminklu“¹. Anot Rapolo Šaltenio, Vienuolis muziejininko intuicija suvokė šio pastato istorinę vertę ir reikšmę².

Dar 1927 m. prelatas Jurgis Narjuskas klėtelės globėjui Vienuoliui išvalgiai rašė: „Baranausko kultas žemyn neslūgs, bet augs. Anykščių miestas turėtų ilgainiui virsti vasaros metu ekskursijų knibždynu...“³. Laiške jis davė keletą patarimų, kaip sutvarkyti klėtelę-muziejų, kaip įrengti ekspoziciją. „Jo mintys ir pasiūlymai krito A. Vienuoliui į širdį ir ilgam tapo muziejinės veiklos programa“⁴.

1927 m. gegužės 1 d. kaip tikras muziejininkas Antanas Žukauskas-Vienuo-
lis pradėjo pirmąją „Baranausko Namelį lankusių garbės svečių knygą“. Tokių knygų, kol Vienuolis prižiūrėjo klėtelę, muziejuje iki šių dienų išsaugotos šešios: pirmoji – 1927 m. gegužės 1 d.–1931 m. rugsėjo 20 d., antroji – 1932 m. gegužės

¹ T. Mikeliūnaitė. Iš A. Baranausko klėtelės – muziejaus istorijos, *Marčiupio eglė*. Vilnius, 1990, p. 155.

² R. Šaltenis. A. Vienuolio gyvenimo pėdsakais. Vilnius, 1982, p. 128.

³ J. Narjuskos laiškas A. Žukauskui-Vienuoliui. 1927 12 15. VŽM (t. y. Vienuolio-Žukausko muziejaus fondai) 6310.

⁴ T. Mikeliūnaitė, ten pat, p. 159.

19 d.–1937 m. rugpjūčio 29 d., trečioji – 1938 m. gegužės 31 d.–1946 m. birželio 10 d., ketvirtoji – 1946 m. liepos 7 d.–1952 m. gegužės 17 d., penktoji – 1952 m. gegužės 17 d.–1955 m. vasario 8 d., šeštoji – 1955 m. vasario 9 d.–1958 m. birželio 21 d. (baigta jau po rašytojo Vienuolio mirties)⁵. Tos kasmet vis storesnės ir didesnės knygos – ne tik lankytojų registracija, bet ir savitas reikšmingiausių mūsų kultūros istorijos, muziejininkystės raidos, asmeninio ryšio su poetu ir jį išugdžiusia aplinka atspindys.

Įdomiausi, žinoma, yra iškilių mūsų tautos asmenybių – rašytojų, dailininkų, aktorių, visuomenės veikėjų – įrašai. O tokių žmonių klėtelėje lankytasi nemažai. Vieni, svečiavęsi pas Vienuolį, buvo jo kviečiami apžiūrėti klėtelės, kitų atvykimo tikslas buvo aplankyti Baranausko tėviškę, treti, į Anýkščius atvykę įvairiais reikalais ar važiuodami pro šalį, užsuko ir į Baranausko muziejų. Visus juos Vienuolis kviesdavo pasirašyti, įrašyti savo įspūdžius. Vieni jų (kaip ir 1927 m. liepos 2 d. čia lankęsis prezidentas Antanas Smetona) paliko tik savo parašą ir užrašė datą. Taip pasielgė Liudas Gira 1930 m. liepos 2 d., Konstantinas Šakenis 1930 m. rugpjūčio 24 d., Antanas Vaičiulaitis 1931 m. liepos 17 d., Vincė Jonuškaitė-Zaunienė ir senoji Marta iš Prūsų krašto 1932 m. gegužės 24 d., Potencija Pinkauskaitė 1932 m. gegužės 26 d., Petras Babickas 1937 m. liepos 7 d., Vincas Krėvė-Mickevičius, Marija Skardžiuvienė, Pranas Skardžius ir agronomė Elena Karosaitė-Gimbutienė su vaikais Aldona ir Jurgiu 1933 m. birželio 22 d., Mykolas Biržiška ir Bronė Biržiškienė 1933 m. rugsėjo 10 d., Čarneckių šeima 1934 m. liepos 8 d., profesorius Eduardas Volteris 1935 m. liepos 2 d., Vanda Daugirdaitė-Sruogienė, Dalė Sruogaitė ir Balys Sruoga 1936 m. gegužės 10 d., Landsbergių šeima 1936 m. liepos 11 d. ir kt. Tik parašai ir datos, įspūdžiai neaprašyti.

Yra įrašų, kuriuose vieni kūrėjai tarsi tiesiogiai kreipiasi į kitą kūrėją – poetą Baranauską:

Tai čia gimtinė garbingo vyro Lietuvių Tautos apaštalo bei žadintojo iš baisaus miego. Teskamba Tavo giesmės mūsų ausyse per amžius.

Kazys Šimonis. 1928 m. liepos 23 d.

⁵ A. Baranausko muziejaus lankytojų knygos. VŽM 6230, VŽM 6231, VŽM 6232, VŽM 6233, VŽM 6364, VŽM 6365.

Klajodamas Tavo, didysis Tautos Dainiau, numintomis vietomis, pamilau savo šalį taip, kaip Tu mylėjai, ir dainuoju jos grožį žavingojo „Anykščių šilelio“ pajautom. Benediktas Rutkauskas. 1932 m. rugpjūčio 12 d.

Ne vienas lankytojas, kaip ir ką tik cituotame įrašė, savo įspūdžius išreiškia kreipdamasis į poetą tarsi į artimą asmenį: *tebūna Tau garbė, mūsų Didysis Poete; Tavo vardas lietuvių tautoje nežus; aplankę Tavo Anykščių šilėlį, apžiūrėję Tavo mažą namelį, paliekam savo menką žymelę; atminimui tavo būstinėlė liko ir t. t.*

Yra posmų, spontaniškai išplaukusių iš jaudulio, aplankius didžiojo poeto kūrybos vietą:

Mažoji lietuviškoji klėtele, gausių poetais apylinkių apsupta,

Mūsų tėvų vargo ir darbo liudytoja,

ar ne per ankšta buvo tavo pastogė

Didžiojo Poeto Sielai?

Salomėja Nėris 1935, Svajingą, rugiais banguojantį 16 birželio vakarą.

Šalia – Vandos Didžiulytės eilės:

Nors svirnelis pasens, sudrunys, subyrės...

Bet „Šilėlį“ anūky anūkai minės!

Lai čia nauji didvyriai ir talentai gema!

„Iš praeities tavo sūnūs te stiprybę semia“.

Ne kartą čia lankiusis Bronė Buivydaitė į svečių knygą įrašo ištrauką iš savo baladės „Aruodėliai“, šalia pasirašo ir brūkšteli:

Šilelis užgrūdino kūną, o „Anykščių šilelis“ – sielą – 1930 m. liepos 31 d.

Jonas Graičiūnas 1942 m. rugpjūčio 12 d. paliko tokį ketureilį:

Ir man teko laimė lankytis Anykščiuos,

Miela ir gera kalneliuos čionykščiuos.

Juk čia Baranauskas, Biliūnas, Vienuolis

Kūrė, dainavo Tėvynei gražuolei.

Atvykę į Baranausko 25-ųjų mirties metinių minėjimą, kaip garbingiausi svečiai pasirašė Vaižgantas ir Augustinas Gričius:

1927 m. lapkričio 26 d. Pakvipo romantizmu, gyva tradicija gaudino širdis. Anykštėnai tebėra tikri lietuviai su visu savo širdies atvirumu ir gaudžia melancholija.

Brangi Barono ir Kairio tėvynė. Kan. Juozas Tumas-Vaižgantas, L.U.H. M. Fakulteto docentas – atstovas iškilmėms.

Džiaugiuosi galėjęs nusilenkti didžiojo dainiaus dvasiai gimtame kampely ir toms vietoms, kuriose jis augo. A. Gričius.

Su patosu savo įspūdžius išreiškė liudiškietis Petras Biržys-Akiras:

Ačiū, p. Vienuoli, kad pasirūpinai apie šią pamirštą bakūžę, iš kurios išėjo dieviškos sielos žmogus Antanas Baranauskas. Garbė Jam ir Jojo giminėms! Anykščių bažnyčioj turėtų aukso varpas Baranausko garbei gausti per amžius. 1928 m. balandžio 10 d.

Poetiškas Kazio Inčiūros įrašas:

Kol Šventojoj Lietuvos žemėj skambės daina apie kalnuotus kalnus, tebūnie šis kampelis visų lietuvių sielos poilsis, kur skambėtų vis naujos jaunystės dainos. 1928 m. rugpjūčio mėn.

Ištikimi sau trečiafrontininkai:

Smagu ir miela mums, lietuvių literatūros „Trečiojo fronto“ dalyviams, pažinti savo krašto vietas, kur praeities žmonės kovojo dėl tų idealų, kurie vyravo jų laikais, ir pasiryžti laimėti tai, kas reikalingiausia žmonijai dabar.

Ant. Venclova, Bronys Raila, Petras Cvirka, 1930 m. liepos 14 d.

Žavėdamiesi Anykščių apylinkėmis, klėtele, kūrėjai trumpuose įrašuose perteikia Baranausko asmenybės, jo poezijos, jo aplinkos sukeltą įspūdį.

Stepas Zobarskas ir Liudas Dovydenas:

Anykščiai, gal palaimos vieta, čia buvo ryškiai pasireiškęs mūsų Dainius Baranauskas, dabar iš čia kalba mūsų Vienuolis.

Ir bus gražu gražiuose Anykščiuose, jei Baranausko, Vienuolio takas tekės Šventosios amžinumo metais. 1932 m. kovo 28 d.

Rimtas Kalpokas:

Anykščių grožis menininkui savotiškas magnetas. 1937 m. birželio 29 d.

Trečias apsilankymas patraukliuose Anykščiuose dar kartą sustiprino meilę gražiam Lietuvos kampeliui ir dideliam, bet kukliam vyskupui kūrėjui. 1938 m. liepos 16 d.

Antanas Žmuidzinavičius:

Iš lietuvių garbingos praeities kelkim savo ateitį. Garbė mylintiems praeitį. 1929 m. liepos 26 d.

Kazys Banaitis:

Aplankęs „Anykščių šilelio“ autoriaus ir vieno pirmųjų Lietuvos kompozitorių – dainų kūrėjo A. Baranausko klėtelę. 1933 m. rugpjūčio 10 d.

Šalia – natų eilutė: „Dieve, laimink Lietuvą.“

Bronius Pundzius ir Petras Tarasenska:

Čia lankėmės, kad akivaizdesnis liktų Vysk. A. Baranausko laikų laisvės priešaušris, vėl lyginant jį su dabartiniais mūsų keliais ir šunkeliais į visų pasiilgtąją laisvę. 1942 m. rugpjūčio 12 d.

Juozas Paukštėlis:

Iš čia prašneko mūsų brangi sermėgių praeitis, čia šnabžda didžiojo mūsų dainiaus žodžiai „Čia tėvai mūsų, čia broliai mūsų, čia gyven mūsų seneliai“ – savo žemę mylėti ir kurti mus įkvepia. 1948 rugpjūčio 10 d.

Eduardas Mieželaitis:

Norėčiau savo eilėraščiais prilygti didžiajam poetui Baranauskui. 1950 m. spalio 28 d.

Justinas Marcinkevičius:

Nemirtingi „Anykščių šilelio“ vaizdai vėl iškilo prieš mūsų akis, lankantis Anykščiuose ir ypač rašytojo klėtelėje. Mes iš visos širdies dėkingi asmenims, išsaugojusiems šį paminklą. 1953 m. gegužės 17 d.

Šalia pasirašo Laima Abraitytė, Donatas ir Leonardas Saukos.

Lankytasi ir kalbininkų:

Lietuvių kalbos ir literatūros instituto dialektologinė ekspedicija 1956 m. liepos mėn. 5 d. aplankė poeto Antano Baranausko klėtelę. Ekspedicijos dalyvių atmintyje ilgai išliks kuklus didžiojo lietuvių poeto gyvenimo ir kūrybos kelias. El. Grinaveckienė, K. Morkūnas, P. Jočiūtė, A. Trečiokaitė, P. Česnavičiūtė, A. Bagočiūnaitė, O. Sučylaitė, V. Garškaitė, V. Jasiulionis, A. Vidugiris, J. Senkus, V. Vosyl.

Pirmųjų – tarpukario laikotarpio – lankytojų knygų įrašai liudija, kad Lietuvos žmonės, lankydamiesi klėtelėje, jautė poeto dvasią, buvo jo asmenybės ir kūrybos įkvėpti, klėtelė ir joje esantys daiktai jiems priminė senovę, atgavino ryšius su garbinga tautos praeitimi. Vienuolis jiems – savotiškas to ryšio tarpininkas. Todėl ir Baranauskui skirti epitetai išraiškingi, skambūs, emocingi: *mūsų tautos mylimas dainius, didis Lietuvos poetas, senovės Lietuvos giesmininkas, dainų tėvas, kilnus dainius, įkvėpimo giesmių dainius, šilelio poetas, nepalaužiamos dvasios, didžiųjų siekimų ir grynios lietuviškos sielos žmogus, tautos didvyris, tautos galiūnas, tautos švietėjas ir mokytojas, garsusis Lietuvos Genijus, tautos darbininkas, lietuvių tautos apaštalas, lietuviškos gamtos garbinimo geni-*

jus, didysis tautos vyras, didysis tautos sūnus, mūsų raidės gynėjas, žymus mūsų tautos mąstytojas, mokslininkas, matematikas, didis lietuvių dvasios žadintojas, dvasios galiūnas, tėvynės dvasios kūrėjas, Lietuvos prisikėlimo patriarchas.

Klėtelės keliamas įspūdis dvejobas – suvokiama, kad šis pastatas mena tautos kultūrai svarbius dalykus, o kartu lankytojams krinta į akis jo kuklumas, paprastumas: *tautos istorinė šventovė, Anykščių šventovė, brangiausia vieta, brangus rūmas, senovės brangenybė, graži praeities šventovė ir maža bakūžė, namelis garbingojo dainiaus, šimtametė klėtelė, brangiausių relikvijų vieta, „Anykščių šilelio“ autoriaus gyvenimo lizdelis. Klėtelė ją aplankiusiems – tarsi tautos išlikimo, nenugalimumo simbolis: iškentusi visas priespaudas, bet tvirta kaip lietuvių dvasia.*

Pabuvē čia, susikaupe žmonės duoda savotiškus įžadus: *pasizadam mylėti visa širdimi Jo apdainuotąjį kraštą ir būti gerais Lietuvos sūnumis; Jo atmintis mano širdyje amžinai pasiliks; semkim sau stiprybės iš jo darbų. Įrašai atspindi pagarbą, susikaupimą, pasigėrėjimą: susimąstęs tegali tyliai tyliai stovėti; lenkiam galvas Jį gerbdami; su didžiu sielos džiaugsmu; man teko garbė aplankyti; man teko laimė; likome sužavėti; kažko ilgu, kažko liūdna, graudu...*

Ateidavo čia žmonės dvasios stiprybės pasisemti, atsiremti į praeitį įvairių tautos istorinių lūžių, išbandymų metais. Okupacijų, karo laiku ji irgi buvo gausiai lankoma. Iš įrašų matyti, kad čia buvo ieškoma tikrų vertybių, pastovumo – žiaurus laikas viską keičia, griaua, o klėtelėje – viskas kaip buvę, saugomas tautos didžiojo poeto atminimas tarsi teikia atgaivos sielai.

1940 m. birželio 18 d. Visoje Lietuvoje dūzgiant rusų tankams, šioje klėtelėje radau tikrą lietuvišką dvasią ir ramybę. Šiaulių Berniukų gimnazijos 7 kl. mokinys A. Gavėnas.

1940 m. liepos 19 d. Klėtelė primins kiekvienam, kad ne viskas turi keistis, kad yra žmoguje kažkas pastovu, įgimta, kad buvo vyrų, kuriems buvo brangus savasis kraštas, savo gimtoji kalba ir kilo didingi „Anykščių šileliai“. Tebūnie jaunas A. Baranauskas toji uola, kurios galėtų įsitverti mūsų besiblaškęs jaunimas! Studentas Petraškevičius.

Vyskupe, sustiprink mūsų dvasią! 1942 m. gegužės 17 d. Dail. Stančikaitė (ir dar 4 parašai).

1943 m. gegužės 6 d. Karo blaškomi po Brangią Tėvynę, užsukome čia pasisemti dvasiai jėgų – tolimesniam keliui. (3 parašai)

Kai prieš alkanos rankos yra ištiestos į mūsų klėčių aruodus ir mūsų broliai išblaškyti po Sibiro kraštus, mes išėjome ginti Tėvynės. Tesuteikia mums mūsų didinga praeitis drąsos ir pasiryžimo kovoje su priešu. 1944 m. kovo 8 d. Studentas medikas. (ir dar 1 parašas)

Po ketverių metų lagerio ir po vilties bepamatyti savo kraštą ir vėl kvėptelėti Tėvynės oru, štai aš vėl Tėvynėj, vėl Baranausko klėtelėj, kur tiek dažnai tekdavo būti. Stasys Žukauskas. 1946 m. rugpjūčio 2 d.

Jaudinantys, gražūs, vaizdingi įrašai, turtinga ir skambi kalba, net beraščių padėti trys kryželiai atrodo iškalbingi. Ir visai netikėtai kaip didžiausias sve-timkūnis įsiterpia įrašas cheminiu pieštuku:

1946 m. gegužės 7 d. lankiau Baranausko klėtelę. Utenos LKP /b/ Komiteto propa-gandos ir agitacijos sekretorius. (parašas neįskaitomas)

Kuo toliau po karo, tuo daugiau absurdiškų įrašų.

Rašytojai – žmonių sielų inžinieriai, – pasakė draugas Stalinas. Perskaitę Baranausko kūrinį „Anykščių šilelis“, mes, Juodupės 7-metės mokyklos mokiniai, panorome aplankyti Anykščius. Mūsų norai išsipildė. 1951 m. gegužės 6 d.

Mes dėkingi partijai ir vyriausybei už suteiktas sąlygas aplankyti žymias Tarybų Lie-tuvos vietas. 1955 m. Vabalninko moksleiviai.

Čia jau išnykęs individo ryšys su poetu ir jį užauginusia vieta, o paskutinėse knygoose ir paties individo beveik visai nelikę – tik organizacijos, kolektyvai, blankūs trafaretai: *labai patiko, neišdildomas įspūdis, gilus įspūdis*. Klėtelė – jau valdiška įstaiga, kurios svečių knygoje buvęs revoliucionierius gali įrašyti pa-geidavimą įkurti kraštotyros muziejų ir ten perkelti Baranausko eksponatus, apskrities valdininkas gali pareikšti padėką valytojai už gerą aplinkos tvarky-mą. Ne vienas į klėtelę žvelgia kaip į senų buities daiktų sandėką, stebinančią skurdumu ir tamsa. Apie poeto dvasią retai kas prabyla.

Viltingiau nuteikia tik viena kita eilutė:

1957 m. gegužės 21 d. Anykščių J. Biliūno v. vidurinės mokyklos 8c klasės mokiniai aplankė A. Baranausko memorialinį muziejų-klėtelę, kur taip gyva įkvėptoji daina, praeities dvasia, kur tiek jaunų širdžių mokosi mylėti savo tautos praeitį, gamtą, gim-tąjį kraštą. Dalyviai – lankytojai nuoširdžiai dėkingi Tiems, kurie saugo mūsų tautos didžiuosius lobius. Mokytoja Ona Gikytė-Šakėnienė. (ir 49 parašai)

Dauguma įrašų knygoje lietuviški, bet yra ir lenkų, rusų, vokiečių, anglų, latvių, lotynų, hebrajų, senovės graikų kalbomis. Kai kurie anykštėnai pasirašė netgi tarmiškai:

Aplankiem Baranaucka klatele niet atviki iš Skiemaniu. Petras Genys, M. Trumpaitė, M. Švejytė. 1935 m. rugpjūčio 14 d.

V. Karalis iš Katlėrių.

O. Kugiene 10 d. balandže.

Pačiam klėtelės saugotojui Antanui Žukauskui-Vienuoliui šios lankytojų knygos buvo labai reikšmingas dokumentas ateinančioms kartoms, didelės pagarbos savo „giminės saulei“ – Vyskupui ir Poetui – ženklas. Tą svarbą suprato ir čia pasirašę rašytojo vaikai, giminaičiai, kaimynai. Čia buvo fiksuojami ir svarbiausi „pamilijos“ įvykiai:

1935 m. gegužės 9 d. Mes čia susirinkę Anykščių apylinkės žmonės A. a. J. Žukauską palydėję užėjome aplankyti Baranausko muziejaus. Šumyla, Samulis, Adomas Navikas, Aldona Navikaitė, Vanda Pavilonytė, Emilija Šaltenienė, Julė Žibaitė, Samulienė, Lukošienė, Justinas Medžiulis.

Už beraščius pasirašė Vienuolis. Šalia savo pavardės jie padėjo kryželius.

Atsakomybės už garsią giminę svarbą ir šiandien supranta Baranauskų ainiai. Tai atsispindi ir naujose muziejaus svečių knygoje:

Kaip medžiui svarbu šaknys, taip mums kiekvienam – mūsų tėvai, seneliai, proseneliai ir pro pro... Be jų nebūtų mūsų, mūsų Tėvynės. Arvydas Šaltenis. 1997 m. gegužės 3 d.

Reikšmingą įrašą paliko 2012-aisiais, Muziejų metais, lankydamasi Anykščiuosė Lietuvos Respublikos prezidentė Dalia Grybauskaitė:

Čia susitinka istorija, literatūra, klasika ir šiandiena. Linkiu, kad Jūsų muziejus ir toliau išliktų tokia įkvepiančia vieta susitikti, pažinti ir bendrauti. 2012 07 23.

Jau tradiciniai „Anykščių šilelio“ skaitymai įvairiomis kalbomis ir tarmėmis prie Baranausko klėtelės sukviečia vis gausesnius poeto gerbėjų būrius. Ir klėtelę, ir šalia esantį jos buvusio globėjo Antano Žukausko-Vienuolio muziejų iki šių dienų lanko daug ekskursantų. Išsipildė prieš devynis dešimtmečius rašyti prelato Narjausko žodžiai: „Baranausko kultas žemyn neslūgs...“